

energie voor de totstandkoming van de nieuwe Rotterdamse luchthaven en ijverde hij sterk voor verbeteringen ten behoeve van het wegverkeer om Rotterdam. Ook in de Commissies Nijverheidsbelangen en Plaatselijke Belangen kwamen zijn grote gaven, zijn organisatietalent, zijn innemende persoonlijkheid en zijn grote gezag tot uiting. In 1956 werd hem voor zijn bijzondere verdiensten de zilveren penning der Kamer uitgereikt.

Zijn kennis van de moderne talen was benijdenswaardig en van zijn inzichten in het bedrijfsleven profiteerden verscheidene ondernemingen, waarbij hij commissariaten vervulde.

Rotterdam heeft in de intelligente en beminnelijke C. Kolff een groot pleitbezorger van de stedelijke zaak, een groot burger, verloren.

DR. F. K. H. KOSSMANN, 1893-1968

DOOR DR. C. REEDIJK

Het is wonderlijk dat binnen een tijdsverloop van minder dan drie maanden drie Rotterdammers gestorven zijn die voor het culturele leven van hun stad veel betekend hebben en wier dood, voor het gevoel van velen, een tijdperk afsloot: Hazewinkel, Van der Pot en Kossmann. Hun ambtsterreinen lagen niet ver uit elkaar; op meer dan één gebied hebben zij samengewerkt en, hoezeer zij onderling ook van karakter mochten verschillen, zij hadden met elkaar gemeen dat zij er de voorkeur aan gaven hun werk in stilte te verrichten, tenzij het belang van de zaak voor welke zij zich inspanden hen dwong zich in de openbaarheid te begeven.

Friedrich Karl Heinrich Kossmann werd op 10 maart 1893 in Den Haag geboren. Zijn vader dr. E. F. Kossmann, leraar Duits aan het Gymnasium Haganum, was een geleerde van naam die gedurende enige tijd belast is geweest met het geven van Duitse lessen aan de jeugdige koningin Wilhelmina. Na het Haagse Gymnasium doorlopen te hebben, studeerde de jonge Kossmann Nederlandse letteren te Leiden. In 1922 sloot hij zijn studie af met een promotie cum laude op een dissertatie getiteld *Nederlandsch versrythme, de versbouwtheorieën in Nederland en de rythmische grondslag van het Nederlandsche vers*. Hij was toen al enige jaren verbonden aan de

Leidse universiteitsbibliotheek. Op 25 oktober 1923 werd hij benoemd tot adjunct-bibliothecaris der Gemeentelijke Bibliotheek en Leeszalen van Rotterdam en op 1 december van dat jaar kwam hij in functie, enkele weken nadat het nieuwe gebouw aan de Botersloot in gebruik genomen was.

Met de totstandkoming van de nieuwe Gemeentebibliotheek was het niet van een leien dakje gegaan. Reeds in 1909 was het besluit gevallen om het terrein van de voormalige Prinsenkerk voor dit doel te bestemmen, doch er traden allerlei vertragingen op waarvan natuurlijk de oorlogstoestand van 1914-1918 de belangrijkste oorzaak was. Drie bibliothecarissen in successie hebben meegewerkt aan de uitwerking van de plannen. Aan prof. dr. Willem de Vreese, die van 1919 tot 1934 aan het hoofd van de instelling stond, was het geluk beschoren om met zijn medewerkers en zijn boeken te verhuizen van het gezellige maar benauwde onderkomen aan het Van Hogendorpsplein naar het nieuwe hoofdgebouw dat, naar de maatstaven van die tijd, weinig te wensen overliet.

De functie van de Rotterdamse Gemeentebibliotheek was – en is – tweeledig. Enerzijds heeft zij een breed en gevarieerd publiek te voorzien van werken voor studie en ontwikkeling en van goede ontspanningslectuur, anderzijds staat zij de wetenschappelijke werker ten dienste met een eigen bezit dat, vooral op het gebied van letterkunde en geesteswetenschappen, een aanzienlijke diepgang heeft, terwijl het bibliografische materiaal de sleutel biedt tot dat wat door middel van het interbibliothecaire leenverkeer beschikbaar gesteld kan worden. Kortom, een overheidsinstelling met tegelijk een brede culturele taak en een wetenschappelijke opdracht.

Op het eerste gezicht kan het vreemd lijken dat het gemeentebestuur de leiding van dit typisch 'gemengde bedrijf' toevertrouwdde aan twee mannen wier kwalificaties duidelijk in één richting wezen. Hoe veelbewogen het leven van De Vreese ook is geweest – hij was hoogleraar aan de Universiteit te Gent, hoofdbibliothecaris van diezelfde Universiteit, stond korte tijd aan het hoofd van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en werd na de oorlog ter dood veroordeeld wegens zijn activisme –, hij was boven alles een man van de wetenschap. Zijn levenswerk, een documentatie-apparaat over de Middelnederlandse handschriften, nu bewaard in de Universiteitsbibliotheek te Leiden, is onder de naam *Bibliotheca*

Neerlandica Manuscripta wereldberoemd geworden. En van Kossmann kon ook niets anders gezegd worden dan dat hij voor een wetenschappelijke loopbaan geschapen was. Was deze directie niet wat al te eenzijdig samengesteld? Deze vraag kan nu ontkennend beantwoord worden. De Vreese bleek een goed organisator te zijn en van Kossmann weten wij dat hij bewust boven een ongestoorde wetenschappelijke carrière de voorkeur heeft gegeven aan een functie die een duidelijke sociale verantwoordelijkheid impliceerde.

Na 1923 heeft de Gemeentebibliotheek een tijdlang de wind mee gehad. Er konden enkele goed toegeruste filiaalbibliotheken gesticht worden en in vergelijking met de overige Nederlandse Openbare Bibliotheken was er in financieel opzicht een behoorlijke armslag. In die jaren vond de Erasmuscollectie ook haar sterkste uitbreiding. Toen volgde echter de economische crisis en vrijwel in het dieptepunt daarvan, in 1934, moest Kossmann het directoraat op zich nemen.

Hij zag zich al spoedig voor een interessante taak geplaatst. Op 11/12 juli 1936 zou het 400 jaar geleden zijn dat Erasmus te Bazel stierf; Kossmann belastte zich met het secretariaat van het comité dat de herdenking in Rotterdam zou organiseren. De hoogtepunten van de viering werden de herdenkingsbijeenkomst op 10 en 11 juli, die een reeks voordrachten opleverde van Lindeboom, Albert Hyma, Regout, Post, Noordenbos, Köhler, Renaudet, mrs. H. M. Allen en Huizinga ¹⁾, en een tentoonstelling van handschriften, vroege drukken, portretten en kunstvoorwerpen die in juli en augustus in het nieuwe Museum Boymans gehouden werd ²⁾. Dr. Kossmann heeft het leeuwendeel gehad in de voorbereiding van deze manifestaties. Hoewel hij afkerig was van wat hij 'schuimklopperij' en 'internationaal gedoe' placht te noemen, heeft hij altijd met groot genoegen teruggezien op deze zinvolle en stemmige viering, die een bijdrage van blijvende waarde opleverde tot de Erasmus-vorsing en dank zij welke de aandacht van een groot publiek gevestigd kon worden op de prachtige collectie *Erasmiana* die in de Gemeentebibliotheek bijeengebracht was.

Toen de economische toestand weer tekenen van verbetering toonde en er wat ruimte leek te komen voor het ontplooiën van nieuwe initiatieven, brak de oorlog uit. Het hoofdgebouw stond na het bombardement vrijwel ongeschonden temidden van de ruïnes. Op 18 mei 1940 nam de Gemeentelijke Technische Dienst

er voorlopig zijn intrek, zodat gezegd kan worden dat de eerste plannen voor de wederopbouw daar op de tekenplank kwamen. Geleidelijk aan normaliseerde de toestand zich, in 1942 bereikte het totale uitleencijfer zelfs een recordhoogte; vanzelfsprekend was het aandeel dat de centrale bibliotheek, gelegen in een totaal verwoeste en ontvolkte binnenstad, hierin had, bescheiden. De zakelijke problemen waarmee Kossmann te worstelen had liggen voor de hand. Daarbij kwam dat enkele Duitsgezinde leden van zijn personeel het hem zo nu en dan bijzonder lastig maakten. Toen de vrede kwam, had het gemeentebestuur niet in de eerste plaats aandacht voor een culturele dienst die de oorlog zonder veel schade doorgekomen was. Pas na verloop van jaren kon een begin gemaakt worden met een uitbreiding van het net van filiaalbibliotheken en met de zo nodige verbetering van de bestaande vestigingen, en aanvankelijk werd er veel gevergd van het improvisatietalent waarover Kossmann in ruime mate beschikte. Toen hij op 31 maart 1958 zijn ambt neerlegde, had hij redenen tot getemperde tevredenheid: het voortdurend stijgende aantal uitleningen toonde aan dat de gemeentelijke bibliotheken in een duidelijke behoefte voorzagen en voor de voorzieningen in nieuwe stadswijken stonden een aantal plannen op stapel. Maar in één opzicht was hij teleurgesteld: het hoofdgebouw, dat behalve de wetenschappelijke kern van het bezit ook het voorzieningsapparaat voor het gehele netwerk moest herbergen, was veel te klein geworden. De grond voor een flinke uitbreiding aan de achterzijde was gereserveerd, een ontwerp lag reeds lang gereed, maar van een verwezenlijking was nog geen sprake. Pas enkele jaren geleden heeft de Gemeenteraad een principiële uitspraak ten gunste van de uitbreiding gedaan; het is te hopen dat nu binnen afzienbare tijd de daad bij het woord gevoegd wordt.

Als in dit relaas over Kossmann's ambtsperiode de mineurtonen wat sterk klinken, moet dit niet verkeerd begrepen worden. Ik heb slechts duidelijk willen maken dat hij, evenals vele andere hoofden van dienst in de desbetreffende periode, te kampen had met moeilijkheden die voortvloeiden uit de tijdsomstandigheden. Hij heeft nooit bij de pakken neergezeten en, als de verwezenlijking van grote projecten onmogelijk bleek, wist hij zijn tijd altijd nuttig te besteden voor de vervulling van meer bescheiden wensen. Zo legde hij in de oorlogsjaren de grondslag voor een uitstekende muziekbibliotheek in het centrale gebouw.

45. *Anthony Vede*

46. *mr. A. Blom*

47. *mr. E. F. Bonjer*

48. *C. F. Jas*

49. *C. Kolff*

50. *dr. F. K. H. Kossmann*

Hoewel hij zich nooit op de voorgrond drong, heeft Kossmann ook buiten zijn ambt veel nuttig werk verricht. Voor de Tweede Wereldoorlog was hij jarenlang bestuurslid van het departement Rotterdam van de Maatschappij tot nut van 't algemeen en organiseerde hij de kosteloze nutsconcerten en 'volksvoorlezingen', die in die armzalige tijd aan de minstbedeelden een paar uren van troost en afleiding bezorgden. Na de oorlog gaf hij zijn krachten o.m. aan de Volksuniversiteit en aan het Historisch Genootschap Roterodamum, waarvoor hij jarenlang de redactie van de reeks kleine uitgaven verzorgde. In 1937 richtte hij met dr. Willem van van Ravesteyn de Rotterdamse studieclub op, een besloten gezelschap waarin beoefenaren van wetenschappen en kunst elkaar nog steeds maandelijks ontmoeten.

In de Nederlandse bibliotheekwereld heeft Kossmann een belangrijke rol gespeeld: in het verenigingsleven, in het opleidingswerk, van 1927 tot 1958 als secretaris van het vaktijdschrift *Bibliotheekleven* en, van 1939 tot aan zijn dood, als lid van de Rijkscommissie van Advies inzake het Bibliotheekwezen. Hij was een actief lid van de Maatschappij der Nederlandse Letteren te Leiden, van 1961 tot 1963 was hij er de voorzitter van. Van 1932 tot aan de opheffing, begin 1967, had hij zitting in de redactie van *Het Boek*, het toonaangevende tijdschrift op het gebied van de bibliografie in brede zin. Sedert 1959 maakte hij deel uit van het bestuur van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum. De regering erkende zijn verdiensten op zovele gebieden door hem te benoemen tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Ik herinner me dat iemand, overigens met de beste bedoelingen, Kossmann eens karakteriseerde als een man die meer in de negentiende eeuw thuishoorde dan in de twintigste. Dat was niet juist. Hij had gevoel voor traditie, maar hij keerde zich allerminst af van het heden. Het tijdsgebeuren, ook de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van wetenschap en kunst, volgde hij met een positieve belangstelling. Ik vermoed dat degene die hem zo resoluut in de vorige eeuw neerzette daartoe kwam, omdat hij de veelzijdigheid van Kossmann's interessen en talenten – ten onrechte – ervoer als een anachronisme.

Kossmann was inderdaad een veelzijdig mens. Aan zijn wetenschappelijke begaafdheid paarde hij een aangeboren kunstzinnige aanleg, met name een grote muzikaliteit. Die combinatie heeft on-